

**תנועות הנוער בישראל:
ייחודיות חינוכית בת מאה**

**עורכים:
ניר מיכאלי
גיל גרטל**

Youth movements in Israel: A hundred years of distinctive education

Editors: Nir Michaeli, Gil Gertel

ועדת היגוי: נעם אבן, אבי בורגר, גיל גרטל, תמי הופמן, רקפת היימן-זהבי,
אסף זלצר, ניר מיכאלי

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת:

עורך ראשי: דודו רוטמן

עורכת אקדמית: יהודית שטיימן

עורך תוכן לשון: שמוליק אבידר

עורכת לשון אחראית: עדי רופא

עורכת גרפית ומעצבת העטיפה: בלה טאובר

חברי הוועדה האקדמית של הוצאת הספרים:

פרימה אלבז-לוביש, אילנה אלקד-להמן, חנוך בן-פזי, יעל דר, יורם הרפז,

נצה מובשוביץ-הדר, אייל נווה, דורון נידרלנד, יעל פישר, שי פרוגל

הצילומים בכריכה - למעלה ובכיוון השעון: זוכרים את הרצח נאבקים על הדמוקרטיה. האסיפה
הישראלית, הניכי תנועות הנוער, נושאים שלט: "אנו מושיטים יד לשלום", 2019. צלם: הדר בן דוד,
הנוער העובד והלומד | בני עקיבא. יום ירושלים 1993. ארכיון בני עקיבא. ללא ציון שם צלם | תנועת
הצופים. ג'מבורי 1973. אוסף התצלומים הלאומי. צלם: פריץ כהן | תהלוכת אחד במאי, הנוער העובד,
שנות ה-50. אוסף התצלומים הלאומי. ללא ציון שם צלם.

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל חומר ששולב

בספר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות.

אם יובאו אלה לידיעתנו, נפעל לתקן במהדורות הבאות.

מסת"ב: 6-178-530-965-978

© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת ולמועצת תנועות הנוער בישראל (ע"ר), תש"ף/2020

מכון מופ"ת

טל': 03-6901406 <http://www.mofet.macam.ac.il>

מועצת תנועות הנוער בישראל

טל' 03-5354777 www.tni.org.il

דפוס: אופסט טל בע"מ

תודות

תכנון ספר המאמרים והוצאתו לאור התאפשרו הודות לכמה גורמים שראויים לתודה. ראשית, תודה להנהלת מועצת תנועות הנוער בישראל, למזכ"לים ולמזכ"ליות, למרכזי ומרכזות ההדרכה ולפעילים מרכזיים בכל תנועות הנוער. העזרה באיתור מידע, הנכונות להשתתפות בשיחות רקע והסבלנות להבהיר שאלות ונושאים לא ברורים, סייעו מאוד בכתיבת הספר. תודה לחברי ועדת ההיגוי שהתוו את מבנה הספר ואת נושאי המאמרים. תודה לד"ר נעם אבן ולחברת "הצוות הדידקטי", שמרכזים את מחקרי מועצת תנועות הנוער, אשר לקחו על עצמם את הובלת תהליך ההוצאה לאור. תודה לאנשי מכון מופ"ת שעסקו במלאכה: לעורכת האקדמית, ד"ר יהודית שטיימן, לראש ההוצאה לאור, ד"ר דודו רוטמן; לעורכי התוכן והלשון שמוליק אבישר ועדי רופא, למעצבת הגרפית בלה טאובר ולרכזת הוצאת הספרים חני שושתרי, שעסקו במלאכה במקצועיות ראויה לכל שבח.

השתדלנו לדייק בפרטים שהבאנו באסופה זו; עם זאת, אנו מתנצלים מראש על טעות העלולה להימצא בה. למותר לציין כי כל הנדרש יתוקן במהדורות הבאות.

תוכן העניינים

מבוא: מקורות תנועות הנוער במפנה המאות ניר מיכאלי, גיל גרטל.....	7
שער ראשון "נהיה כולנו חלוצים": תנועות הנוער במאה ה-21	
"צעירים חסרי מנוח": תנועות הנוער - ראשיתו של הזנק (startup) חברתי אירית ברוק, חגית קליבנסקי.....	17
מנהיגות ופוליטיקה בחינוך אזרחי: תנועות נוער וארגוני נוער ניר מיכאלי.....	38
אומה, מדינה, קהילה: יעדי הגשמה חדשים בתנועות הנוער הציוניות, 1985-2010 נעם אבן.....	59
לחקור את תנועות הנוער שבארץ: על מה שכבר נחקר, על המחקר המתהווה ועל מה שחסר ורצוי אסף זלצר.....	78
שער שני "שירת הנוער": על חינוך ומנהיגות בתנועת הנוער	
חינוך מאפשר: מאפייני החינוך בתנועות הנוער רקפת הימן זהבי.....	103
מודל המנהיגות בתנועות הנוער אבי בורגר.....	123
"כמו כפפה ליד": נערות מנהיגות בתנועת הנוער אופיר שפר.....	142
פדגוגיה בלתי-פורמלית של חירום: עשרים שנות פעילות של תנועות הנוער במצבי חירום אדם הישראלי.....	161
שער שלישי "טוב ללכת בדרכים": היבטים חינוכיים בתנועות הנוער	
קיימות בתנועות הנוער: תמונת מצב, אתגרים וכיווני פעולה שרה פאר, דפנה גולדמן, בלה יעבץ.....	183
להשתלב תוך כדי תנועה: השתלבות של ילדים ובני נוער עם מוגבלות בתנועות הנוער אורית תמרי-שליאכטר, יפעת קליין.....	206
"מצאו את הדרך שלכם": ייחודם של הטיולים בתנועות הנוער גיל גרטל.....	220
שינויים במסלול השירות הצבאי בנח"ל של חברים בגרעיני תנועות הנוער מראשית שנות השמונים שלומית קרן.....	237

שער רביעי | "השריקה של התנועה": מקרי בוחן

מועצת תנועות הנוער: הובלת תוכניות ומיזמים של תנועות הנוער -
261..... תהליך של הכרה ושיתופי פעולה | שלומית רונן ליבנה

ייסודה של תנועת הנוער אריאל והתפתחות מגמותיה הארגוניות
282..... והרעיוניות בשנים 1980-2015 | חגית הכהן

התבוננות בדמותה של תנועת הצופים בעשור האחרון על בסיס
304..... בחינת תוכנית ההדרכה "המסע בצופים" | נלי מרקמן

שער חמישי | "רק בגלל הרוח": רשימות אישיות של בוגרי תנועות הנוער

ישראל אוהבת ילדים: משלחות מועצת תנועות הנוער למחנה הפליטים
329..... סטנקוביץ' 1 במקדוניה בשנת 1999 | רועי תשובה

מדריך, קבוצה, תנועת נוער | נעם אבן.....
341.....

אחרית דבר - מאה שנות פעילות של תנועות הנוער בישראל: עבר, הווה, עתיד |
353..... יובל דרור

על הכותבים (לפי אלף-בית).....
381.....

סמלי תנועות הנוער ושמותיהן.....
389.....

תקציר באנגלית.....
391.....

מקורות לציטוטים בשערים:

נהיה כולנו חלוצים, מילים ולחן: עממי
שירת הנוער, מילים: שמואל בס | לחן: דוד מערבי
טוב ללכת בדרכים, מילים: נתן יונתן | לחן: לב (לבקו) רבוצקי
השריקה של התנועה, מילים: יענקל'ה רוטבליט | לחן: מיקי גבריאלוב
רק בגלל הרוח, מילים: מיכה שטרית | לחן: לאה שבת

מבוא מקורות תנועות הנוער במפנה המאות

ניר מיכאלי, גיל גרטל

תנועות הנוער פעלו תוך מחויבות ערכית ותחושת שליחות והטביעו בחבריהן חותם של אמונה, רגישות לאחר ורצון להפוך את החברה למסגרת שטוב לחיות בה. בימים של תהיות וספקות היו חניכי התנועות עוגן חינוכי ערכי שאפשר פיתוח תחושת שייכות לחברה בישראל על כלל רבדיה.

הציטוט שלעיל מופיע בנימוקי השופטים להעניק בשנת תשס"ח למועצת תנועות הנוער, כנציגת תנועות הנוער, את פרס ישראל על מפעל חיים בגין תרומה לחברה ולמדינה. הוא מבטא ומייצג את השפעתן העצומה של תנועות הנוער על החברה הישראלית ואת תרומתן לה. עד היום בוגרי תנועות הנוער ממלאים תפקידי הנהגה והובלה בכל המגזרים - הציבורי, העסקי, הצבאי, החינוכי והחברתי. ניכר שבוגרי התנועות נושאים בקרבם מעין ערך מוסף של מטען ערכי, של מיומנויות מנהיגותיות ותקשורתיות ושל נטיות חברתיות. ערך מוסף זה נזרע וטופח בימים שהם היו בתנועה, והוא מלווה אותם מאז.

בעשור האחרון דומה כי זוהרן של תנועות הנוער הועם. עבור רבים הן נתפסות כשייכות לעידן היסטורי של קולקטיביות רעיונית ומגויסות חברתית, שלכאורה איבד את הרלוונטיות שלו במציאות האינדיבידואליסטית-הדוניסטית-הישגית של המאה ה-21. אולם תפיסה זו רחוקה מאוד מתמונת המציאות: לא זו בלבד שפועלן של תנועות הנוער לא הידלדל, אלא הן גם זוכות לעדנה המתבטאת בגידול במספר החברים בהן ובהרחבת תחומי עשייתן.

כיום פועלות בישראל 13 תנועות נוער שמשרד החינוך מכיר בהן ואשר מאוגדות במסגרת מועצת תנועות הנוער. בסקר המיצ"ב שערך משרד החינוך בבתי הספר בשנת תשע"ח, דיווחו כשליש מהתלמידים בבתי הספר היסודיים וכרבע מהתלמידים בבתי הספר העל-יסודיים כי הם משתתפים בפעילויות של תנועת נוער או ארגון נוער. בסקר מקיף שערכה ראמ"ה בשנים 2014 ו-2015 בקרב חברי תנועות הנוער, נמצא כי בתנועות הנוער פעילים למעלה מ-250 אלף חניכים (ראמ"ה, 2017).

התקציב אשר משרד החינוך מקצה לתנועות הנוער צמח ועומד על כ-100 מיליון שקלים בשנה. הגידול הזה בתקציב מבטא את הגידול בפעילות של תנועות

הנוער ואת ההכרה בחשיבותן. נוסף על פעילותן הישירה של תנועות הנוער ניכרת בשנים האחרונות צמיחה מעוררת השתאות בשלל "זירות מעטפת" - התנדבות לשנת שירות ולמכינות קדם-צבאיות, ייסוד והרחבה של ארגוני נוער, הקמה ומיסוד של תנועות בוגרים ושל קהילות צעירים משימתיות וכן הלאה. כל המיזמים האלה אינם מהווים חלק ישיר מהפעילות של תנועות הנוער, אבל אין ספק שהם מתקיימים בהשראתן או בהשפעתן.

לפני שלושה עשורים ראה אור בהוצאת יד בן-צבי קובץ מאמרים שהוקדש לתנועות הנוער: **תנועות הנוער, 1920-1960** (נאור, 1989). המאמרים והרשימות שבקובץ סקרו את פועלן של כל אחת מתנועות הנוער ודנו במאפייניהן המשותפים. פרקי הקובץ עסקו בפעילות של עשר תנועות הנוער שפעלו אז, בסוגיות יסוד (התנועות בין מרד לאוונגרד, התנועות והשתלבותן בפלמ"ח ובנח"ל, פוליטיזציה של התנועות, התנועות ובתי הספר, טיולי תנועות הנוער) ובמקרי בוחן ייחודיים (כמו למשל הניסיון להקמת תנועת נוער ממלכתית, מכתב השמיניות ושירי תנועות הנוער). כמו כן כלל הקובץ רשימת מקורות מפורטת של מחקרים שעסקו בתנועות הנוער.

במהלך העשורים שחלפו מאז, פורסמו עבודות מועטות אשר עסקו בתנועות הנוער. חלק מהעבודות האלו פורסמו בקבצים שעסקו בחינוך הבלתי-פורמלי, בקהילות משימתיות או בתנועות חברתיות, וחלקן פורסמו בסדרת מחקרי מועצת תנועות הנוער. חשנו שקיים יחס הפוך בין היקף הפרסומים להיקף הפעילות, והדבר הניע אותנו ליזום פרסום של קובץ מאמרים מעודכן על אודות תנועות הנוער. קובץ המאמרים הנוכחי מבקש להוות מעין כרך המשך לאסופת המאמרים מ-1989 ולספק תמונה עכשווית ועדכנית של פעילות תנועות הנוער בסוף המאה ה-20 ובראשית המאה ה-21.

המחקר והמעשה הציגו את תנועת הנוער הארץ-ישראלית כתופעה חינוכית-חברתית ייחודית שאין לה מקבילות זהות בעולם. למרות השינויים התרבותיים, הסוציולוגיים, הטכנולוגיים והכלכליים העצומים שהתחוללו בארץ במאה השנים האחרונות, תנועות הנוער מצליחות לשמר את מאפייניהן הייחודיים. בד בבד הן מצליחות לעדכן אותם, לשמר את האטרקטיביות שלהם עבור בני נוער ולהמשיך להיות גופי חינוך בעלי השפעה ונוכחות. מטרתו של קובץ מאמרים זה היא להציג תמונה עכשווית של תנועות הנוער בישראל, ובתוך כך לעמוד על הצלחות וקשיים בניסיונותיהן להתאים את פעילותן לשינויים החברתיים בעשורים האחרונים. חשוב להדגיש שיש קשת רחבה ומגוונת של נקודות מבט

המאפשרות בחינה של תנועות הנוער, ולכן אי-אפשר להציג בספר אחד תמונה מלאה ושלמה של נושא זה. לפיכך בחרנו כמה נקודות מבט מרכזיות במגוון של תחומי דעת ומחקר.

הקובץ כולל חמישה שערים, והסדר של אלה הוא מהכללי והרחב אל הפרטי (חקר מקרים פרטיקולריים). השער הראשון בספר, **תנועות הנוער במאה ה-21**, מוקדש לתמונה הגדולה. **אירית ברוק וחגית קליבנסקי** מתארות במאמרו, "צעירים חסרי מנוח: תנועות הנוער - ראשיתו של הזנק (startup) חברתי", את תנופת היזמות החברתית בעשורים האחרונים. יחידים וקבוצות של צעירים פיתחו יוזמות חברתיות בהתאם לתפיסתם את צורכי החברה והקהילה, כמו גם מתוך צורך אישי לחיות חיים בעלי משמעות. החוקרות מצביעות על חלקם המשמעותי של תנועות הנוער ובוגריהן ביזמות החברתית החדשה, והן מגדירות אותן כחממת הגידול של היוזמות (בדומה ליוזמות startup בעולם הטכנולוגי). בהקשר הזה **ניר מיכאלי** מגדיר במאמרו, "מנהיגות ופוליטיקה בחינוך אזרחי: תנועות נוער וארגוני נוער", את ההבדלים בין תנועות הנוער הוותיקות לבין היוזמות החדשות שהתמסדו במסגרת מועצת ארגוני הילדים והנוער. לדבריו, הגיוון המוסדי הזה מאפשר ליותר בני נוער להיות שותפים בפעילות חינוכית בעלת ערך ומשמעות. משני המאמרים עולה תמונה של מעגל חינוכי מעניין. במאמר הראשון נטען כי דווקא בחברה המתאפיינת באינדיבידואליזם, הפרט זקוק לעשייה חברתית משמעותית כדי לגבש את זהותו וליצור תחושת שייכות. במאמר השני נטען כי הודות לתנועות הנוער וארגוני הנוער מתחנך בארץ דור צעיר מעורב ומוביל, כזה שבכוחו לקדם בעתיד בנייה של חברה הוגנת וסולידרית יותר.

השינוי הגדול השני שחוו תנועות הנוער בעשורים האחרונים מוצג במאמרו של **נעם אבן**, "אומה, מדינה, קהילה: יעדי הגשמה חדשים בתנועות הנוער הציוניות, 1985-2010". המעקב ההיסטורי אחר יעדי ההגשמה של תנועות הנוער הציוניות מציג מעבר בין שלוש מהויות המייצגות את הרלוונטי בכל תקופה: אומה (לפני הקמת מדינת ישראל), מדינה (בעשורים הראשונים לקיום המדינה) וקהילה (בעשורים האחרונים). בכל תנועות הנוער גברה הלגיטימציה לכיווני הגשמה חדשים, וניכר בהן מעבר מהגשמה שיתופית בהתיישבות החקלאית להגשמה אישית של הבוגר כ"חלוץ מחנך". מעברים אלה מבטאים את גמישותן של תנועות הנוער ואת יכולתן להתאים את אידאל הבוגר שלהן לזמנים המשתנים.

המאמר האחרון בשער זה מוקדש לבירור נקודת המבט המספקת לנו את המידע על אודות תנועות הנוער. **אסף זלצר** בוחן במאמרו, "לחקור את תנועות הנוער שבארץ", את מה שכבר נחקר, את המחקר המתהווה ואת מה שחסר ורצוי. זלצר טוען כי לא רק תנועות הנוער מחפשות דרך להתחדש בהתאם לשינויים בחברה שהן פועלות בה: גם המחקר על אודות תנועות הנוער מחפש את דרכו. לעיתים החיפוש הזה מעשיר את היצירה, אך לעיתים הוא מעיד על בלבול יתר. מסקנתו היא שעל מנת להבין את תנועות הנוער נדרש מחקר רב-תחומי המבוסס על מצע תאורטי ומקורות מידע ברורים.

השער השני בספר, **על חינוך ומנהיגות בתנועת הנוער**, מוקדש לתפיסת החינוך בתנועות הנוער. **רקפת הימן** זהבי מציעה במאמרה, "חינוך מאפשר: מאפייני החינוך בתנועות הנוער", מבט חדש במאפייני החינוך הבלתי-פורמלי שהגדיר ראובן כהנא. המאמר מבוסס על מחקר שדה אשר כִּלל תצפיות בפעילות של קבוצות בתנועות הנוער. מהניתוח של הימן זהבי עולה שהבסיס החינוכי הוא המבנה הארגוני הקשיח של התנועות, עליו מולבשים מאפיינים "מאפשרים" דוגמת בחירה וגמישות, ולאלה נוספים מאפיינים "מְחַבְרִים" דוגמת התנסות, הזדהות ושייכות. השילוב המבני הזה מאפשר הכנה לחיים, תהליך שבני הנוער מפתחים בו מיומנויות אישיות וחברתיות.

את סוגיית המנהיגות והחינוך למנהיגות בוחנים שני מאמרים נוספים ביתר פירוט. **אבי בורגר** מציג במאמרו, "מודל המנהיגות בתנועות הנוער", ניתוח תאורטי הנשען על מודלים בתחום מדעי ההתנהגות. ייחודו של החינוך בתנועות הנוער הוא האפשרות להתנסות במצבים המחייבים מציאת פתרונות יצירתיים וביטוי של כישורי מנהיגות, וזאת תוך כדי מתן אישור לניסוי וטעייה במרחב ההתנסות. לפיכך בתנועות הנוער מנהיגות אינה נתפסת רק כתכונה מולדת, אלא ככזו שמתפתחת בעקבות חוויות מגוונות אשר משמעותיות עבור אלה שחוו אותן. **אופיר שפר** מציגה במאמרה, "כמו כפפה ליד": נערות מנהיגות בתנועות הנוער", יחס ביקורתי לחינוך למנהיגות נשית בתנועות הנוער. בהתבסס על מחקר שדה אתנוגרפי של מדריכות ובעלות תפקידים בשבט של תנועת הצופים, היא מסיקה שהנערות אינן פועלות כסוכנות שינוי אלא דווקא כשומרות הסף של הארגון ותרבותו. במילים אחרות, הנערות מוכוונות לסגנון המנהיגות היעיל עבור הארגון. החשש הוא שאם המנהיגות "משרתת", והתרבות הארגונית אינה מעודדת שינויים, תנועות הנוער עלולות להחמיץ את ההזדמנות לקדם את צמיחתן העתידית של הנערות.

במאמר החותם את השער הזה, "פדגוגיה בלתי-פורמלית של חירום: עשרים שנות פעילות של תנועות הנוער במצבי חירום", אדם הישראלי סוקר את פעילותן של מועצת תנועות הנוער (מת"ן) ושל חלק מתנועות הנוער בשנת 1999 במחנה הפליטים שהוקם בקוסובו במהלך מלחמת האזרחים ביוגוסלביה. בשנים מאוחרות יותר דפוס הפעולה שהתגבש בקוסובו, היה "מודל לחיקוי" לפעילות התנועות במצבי חירום (בארץ ומחוצה לה). דפוס הפעולה הזה מבוסס על מסורת ארוכה של התגייסות תנועות הנוער למשימות חברתיות, על תשתית ארגונית יציבה שלהן (זו מאפשרת להגיב במהירות) ועל הבשלתן של תנועות הבוגרים.

השער השלישי בספר, היבטים חינוכיים בתנועות הנוער, מוקדש לרכיבים חינוכיים במערך החינוך של תנועות הנוער. שרה פאר, דפנה גולדמן ובלה יעבץ מציגות במאמרו, "קיימות בתנועות הנוער: תמונת מצב, אתגרים וכיווני פעולה", תמונת מצב של החינוך לקיימות בתנועות הנוער. המאמר מבוסס על מחקר שפֶּלל ראיונות עם בעלי תפקידים בהנהגות התנועות ושאלון שחולק לכ-1,500 חניכים בשכבות הבוגרות. הממצאים מלמדים כי המקום שתופסים נושאי סביבה בסדר העדיפויות של מרבית התנועות הוא שולי, והיקף העיסוק בהם נמוך. תנועות הנוער הן ארגונים המתאפיינים במעורבות אזרחית, ולכן מצופה ואף נדרש מהן לעסוק יותר בנושאים סביבתיים. המאמר מציג דגשים לחיזוק החינוך לקיימות בתנועות הנוער.

אורית תמרי-שליאכטר ויפעת קליין עוסקות במאמרו, "להשתלב תוך כדי תנועה: השתלבות של ילדים ובני נוער עם מוגבלות בתנועות הנוער", בהשתלבות של ילדים ובני נוער עם מוגבלות בתנועות הנוער. המאמר סוקר את התוכנית הארצית להשתלבות, תוכנית שהושקה בשלהי שנת 2013 ומיושמת מאז בחלק מתנועות הנוער. בשל היותן גוף מחנך מרכזי אין מתאימות יותר מתנועות הנוער לקדם את נושא ההשתלבות בחברה של ילדים ובני נוער עם מוגבלות. המאמר סוקר את האתגרים והקשיים שבהשתלבות זו, כמו גם את הפתרונות אשר ניתנו להם במהלך השנים. החוקרות קובעות כי ככלל משימת השילוב, משימה שלפני כמה שנים ראו בה מעשה חסד הראוי לדברי שבה, נתפסת כיום כיעד משמעותי וטבעי של החינוך בתנועות הנוער.

במאמר "מצאו את הדרך שלכם: ייחודם של הטיולים בתנועות הנוער" סוקר גיל גרטל את ראשית הטיולים בתנועות הנוער, את המניעים ליציאה לטיולים ואת מאפייניהם החינוכיים והארגוניים. הטיולים הראשונים היו מגוונים בסגנונם,

אולם בכולם בולטת ההתאמה למאפיינים הייחודיים של החינוך התנועתי. ממצאים אלה מושווים במאמר לממצאי סקר הטיולים בתנועות הנוער שנערך בשנת 2015. מהסקירה וההשוואה עולה כי הרגולציה של משרד החינוך מקשה על תנועות הנוער לשמר בטיולים את מאפייני החינוך התנועתי, וחלק מסוגי הטיולים התנועתיים איבדו את ייחודם.

שלומית קרן סוקרת במאמרה, "שינויים במסלול השירות הצבאי בנח"ל של חברים בגרעיני תנועות הנוער מראשית שנות השמונים", שינויים שחלו עם הזמן במסלול השירות הצבאי בנח"ל. בעבר ליעד של הגשמה בהתיישבות באמצעות גרעיני הנח"ל היה מקום בולט בתוכנית החינוכית של השכבות הבוגרות בתנועות הנוער. אולם השינוי שחל ביעדי הגשמה של התנועות, השפיע גם על מסלול השירות בנח"ל. מסלול זה אינו מתאפיין עוד בהגשמה בהתיישבות, אלא בפעילות קהילתית חינוכית. החלוקה הבלתי-יעילה בין הפרקים הצבאיים לפרקים האזרחיים בשירות הוחלפה בחלוקה בין מסלול שירות צבאי משמעותי ורצוף לבין פרק אזרחי. הדבר סייע לנח"ל להתאים את עצמו למציאות החדשה, ובד בבד לשמור על החיוניות של גרעיני התנועות במהלך השירות הצבאי.

השער הרביעי בספר, מקרי בוחן, מוקדש למקרי בוחן תנועתיים ספציפיים. בשער זה מוצגות סקירות היסטוריות (של העשורים האחרונים) שכתבו בעלי תפקידים בארגונים המתוארים בסקירות. שלומית רונן ליבנה סוקרת במאמרה, "מועצת תנועות הנוער: הובלת תוכניות ומיזמים של תנועות הנוער - תהליך של הכרה ושיתופי פעולה", את תהליך ההתפתחות של מועצת תנועות הנוער (מת"ן). המועצה הוקמה בשנת 1974, ובתחילת דרכה נתפסה כגוף שמטרתו העיקרית היא לנהל משא ומתן עם משרד החינוך ולהשיג תקציבים לפעילות של תנועות הנוער. תהליך שנמשך שני עשורים הביא למיצובה של מת"ן כגוף מקצועי מוביל. נוסף על מיזמים בהובלת מת"ן הצמיח שיתוף הפעולה בין התנועות גם מיזמים שמקורם בשטח ושותפויות בין התנועות.

חגית הכהן סוקרת במאמרה, "ייסודה של תנועת הנוער אריאל והתפתחות מגמותיה הארגוניות והרעיוניות בשנים 1980-2015", את ייסודה והתפתחותה של תנועת הנוער אריאל. אף שהרקע להקמת אריאל היה אידאולוגי, בשנים הראשונות לקיומה מייסדיה חשו רצון עז לשוב ולהתאחד עם תנועת בני עקיבא. שאיפה זו בלמה את התפתחות התנועה והבשלתה הרעיונית. עם השנים התעצבה דרכה האידאולוגית הייחודית, הוצעו אידאליים חדשים והצטמצם הפער בין האידאל לבין יישומו.

נלי מרקמן סוקרת במאמרה, "התבוננות בדמותה של תנועת הצופים בעשור האחרון בהתבסס על בחינת תוכנית ההדרכה 'המסע בצופים'", את הצלחתה של תוכנית ההדרכה לבטא את המתח שבין שמירה על המסורת והשורשים מזה לבין הצורך לחדש ולהציג אמירה עדכנית מזה. מאפיין זה תואם את הרוח של תנועת הצופים, שכן זו בחרה במודע לא לבחור ולא להכריע. תנועת הצופים מאפשרת לחברים בה להתנסות במגמות סותרות, להיחשף לדואליות חינוכית, ואולי יותר מכול לעמוד על מורכבותה של המציאות הסובבת אותם.

השער החמישי והאחרון בספר, **רשימות אישיות של בוגרי תנועות הנוער**, כולל מאמרים תיאוריים שאינם בעלי אופי מחקרי. במאמר "ישראל אוהבת ילדים: משלחות מועצת תנועות הנוער למחנה הפליטים סטנקוביץ' 1 במקדוניה בשנת 1999" **רועי תשובה** מבסס על ניסיונו האישי את תיאור פעילותן של משלחות מת"ן למחנה הפליטים במקדוניה. הוא מסכם את התרשמותו בקביעה כי המשלחות למחנה הפליטים הוכיחו כי "יש על מי לסמוך" בעת שנדרש כוח אדם איכותי, כזה אשר ייטיב להתארגן בהתראה קצרה ויגלה מוטיבציה גבוהה. במאמרו "מדריך, קבוצה, תנועת נוער" **נעם אבן** מדפדף שוב באלבום פרידה שחניכים בתנועת הנוער כתבו למדריכם האהוב בשנת 1974. ארבעים וחמש שנים מאוחר יותר אבן מגלה כי האלבום מייצג את אחד המאפיינים הבולטים והייחודיים של חברות בתנועת נוער: היחסים המיוחדים הנרקמים בין חניכים לבין מדריכם הצעיר.

במאמר המסכם החותם את הספר, "אחרית דבר: מאה שנות פעילות של תנועות הנוער בישראל: עבר, הווה, עתיד", **יובל דרור** סוקר בקצרה מאה שנים של פעילות תנועות הנוער באירופה ובארץ (עד לראשית המאה ה-21). הוא מפנה את הקוראים למאמרים בספר ומשלב אותם בסקירה שלו על אודות התהליכים המתוארים במאמר. כמו כן הוא רואה בתנועות הבוגרים ובמפקד תנועות הנוער שינויים של ממש אשר חלו בעשורים האחרונים. "תנועות הנוער", מסכם דרור, "היו, הינן ותהיינה גם בעתיד בבחינת עמוד האש ההולך לפני המחנה הישראלי". עד כאן סקירת המאמרים שבספר. ומה באשר לתמונה הגדולה? ההיסטוריון היווני פלוטרכוס סיפר בכתביו כי תושבי אתונה שמרו את אוניית הקרב של תסאוס, ממלכיה האגדיים של העיר. במהלך השנים התושבים "היו מוציאים ממנה מפעם לפעם את הקורות הישנות וקובעים תחיתהן אחרות חדשות וחזקות" (פלוטרכוס, 1973/120, עמ' 362). לבסוף התעוררה השאלה: האם זו

אותה הספינה של תסאוס עדיין? פרדוקס הזהות של ספינת תסאוס רלוונטי לתמונה הגדולה העולה מהמאמרים שבספר זה. מרבית תנועות הנוער נוסדו במחצית הראשונה של המאה ה-20, והוותיקות שבהן - "השומר הצעיר", "הצופים" ו"עזרא" - חגגו לאחרונה מאה שנים להיווסדן. בשנים האלו חלו שינויים מפליגים בחברה שהתנועות פעלו בה, ודומה כי הן השכילו להתאים את עצמן למציאות המשתנה ונתרו רלוונטיות לבני הנוער הפוקדים אותן בהמוניהם גם כיום. הגמישות והגיוון (החזוייתי והחברתי) אשר מאפיינים את החינוך התנועתי, הם אלה שמאפשרים גם את הגמישות הארגונית. ויותר מכול, כפי שמצוין במרבית המאמרים, הקשר הבלתי-אמצעי אשר נוצר בין קבוצת ילדים צעירים לבין בני נוער המשמשים להם כמדריכים ומדריכות, הוא הגורם העיקרי להישרדות של תנועות הנוער במעברי העיתים.

מקורות

הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך [ראמ"ה] (2017). סיכום ממצאי הערכה דו-שנתית בתנועות הנוער בישראל: תשע"ד-תשע"ה, 2014-2015. ירושלים: משרד החינוך, מינהל חברה ונוער.

נאור, מ' (עורך) (1989). תנועות הנוער, 1920-1960: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

פלוטרקוס (1973/120). חיי אישים: אנשי יוון ורומי (תרגום: א"א הלוי). ירושלים: מוסד ביאליק.